

“Suvremeni ratni slikar zapravo bi se trebao zavući u rovove na prvoj crti, krenuti kao borac na neprijatelja kako bi doživio borbu pod zemljom i nad zemljom, u zraku i pod vodom. Boje s kojima slikar barata u modernom ratu postale su sivo-zelene. Jake zlatom prožete boje negdašnjeg ratnog života sada su prepustile mjesto ratnoj sivoj.”

Oton Iveković, ratni slikar, 1915.

HRVATSKI
POVIJESNI
MUZEJ

Zagreb, 2014.

www.hismus.hr

HRVATSKI
POVIJESNI
MUZEJ

RADNA
BILJEŽNICA

SLIKE
VELIKOG
RATA

u zbornici slika, grafika i skulptura Hrvatskog povijesnog muzeja

PEDAGOŠKA DJELATNOST

Hrvatskog povijesnog muzeja

RADNA BILJEŽNICA

Pedagoški vodič uz izložbu

V SLIKE VELIKOG RATA

u Zbirci slika, grafika i skulptura
Hrvatskog povijesnog muzeja

Pedagoški vodič s radnim zadacima za djecu i mlade tiskan je uz izložbu „Slike Velikog rata - u Zbirci slika, grafika i skulptura Hrvatskog povijesnog muzeja“. Namijenjen je učenicima 7. razreda osnovne škole, 4. razreda gimnazije te 2. razreda strukovnih srednjih škola.

HRVATSKI POVIJESNI MUZEJ
Zagreb, 2014.

UVOD

Slike Velikog rata naziv je izložbe otvorene 12. lipnja 2014. godine u Hrvatskom povijesnom muzeju na Gornjem gradu u Zagrebu povodom obilježavanja stote obljetnice početka Prvog svjetskog rata, tog teškog razdoblja prožetog mnogobrojnim ljudskim stradanjima i razaranjima.

Iz bogate Zbirke slika, grafika i skulptura odabrana su djela od kojih se mnoga sada po prvi put izlažu. Grupirana su u nekoliko cjelina:

- Vladar i nasljednici, saveznici i protivnici, visoki vojni časnici,
- Časnici i vojnici,
- Ratna propaganda i
- Hrvatski ratni umjetnici u Zbirci Muzeja.

Izložba je upotpunjena i multimedijalnim prezentacijama: biografijama pojedinih sudionika, zatim djelima predanim iz raznih vojnih postrojbi i onima nastalim u ratnom razdoblju ali vezanim uz civilni život.

Sva ova djela pružaju viđenje rata očima slikara, kipara i grafičara. Širokog raspona kvalitete – od vrhunskih do poluamaterskih djela – ona predstavljaju vrijedan izvor za proučavanje različitih aspekata toga prvog velikog sukoba u novijoj povijesti čovječanstva.

U Zbirci slika, grafika i skulptura Hrvatskog povijesnog muzeja čuva se preko dvije stotine djela vezanih uz Prvi svjetski rat. Najveći ih je dio dobiven tijekom 1919. godine, kada su razne postrojbe nakon uvođenja novoga državno-pravnoga ustroja predmete vezane uz stari režim predale u Narodni muzej. Tako su u Muzej stigli razni predmeti, slike i grafike iz 5. ulanske pukovnije iz Varaždina, 16. pješačke pukovnije iz Bjelovara, 27. pješačke pukovnije iz Siska, 31. lovačkog bataljuna, 42. domobranske divizije i 53. pješačke pukovnije iz Zagreba, 96. karlovačke pješačke pukovnije i iz Kadetske škole u Kamenici. Manji dio tih djela bio je izložen na izložbi Muzeja *Dadob zlato za željezo* postavljenoj 2006. godine.

Prema definiciji **rat** je oružani sukob velikih razmjera između dviju ili više država, dvaju naroda, dviju ljudskih skupina. U riječi rat sadržano je sve ono što ima negativno i loše značenje, sve ono što je protivno najvišim općeljudskim i prirodnim vrijednostima, a što je predstavljeno u riječi mir. Upravo se mir definira kao opreka ratu, kao stanje bez rata i sukoba. Povijest nažalost bilježi mnogobrojne ratove, ali i napore da se oni okončaju ili spriječe te postigne miroljubiv dijalog između različitih skupina, naroda i država.

Prvi svjetski rat ili **Veliki rat**, kako su ga nazivali suvremenici, bio je prvi sukob globalnih razmjera. Rat je zahvatio $\frac{3}{4}$ svjetske populacije, no najviše se vodio na području Europe gdje je i započeo. Taj rat je po mnogočemu bio prekretnica u povijesti ratovanja. S jedne strane predstavljao je kraj viteškog ratovanja u kojem se još uvijek žrtvama neprijatelja odavala počast, dok je s druge strane bio bespoštedni rat u kojem su po prvi put upotrijebljeni tenkovi, bojni otrovi, zrakoplovi, podmornice, ubojito topništvo i izvršen prvi napad na jedan grad, tj. na civile. Rat je neočekivano trajao dugih pet godina, od 1914. do 1918., a svojim je opsegom, materijalnom štetom i brojem žrtava nadmašio sve dotadašnje ratove. Time je Prvi svjetski rat najavio novo razdoblje globalnih sukoba i suvremenog načina ratovanja koji su obilježili 20. stoljeće kao stoljeće rata.

U hrvatskoj historiografiji Prvi svjetski rat je zabilježen kao 'zaboravljeni rat'. Tome doprinosi i činjenica da su hrvatske zemlje bile gubitnice rata, te je bilo nepoželjno isticanje vojne, domobranske službe članova obitelji. Možda je neki član tvoje obitelji, npr. pradjed ili rođak, bio sudionikom rata, pa te ova izložba potakne da u svojim obiteljskim albumima i ostavštinama pronađeš svjedočanstva iz tog razdoblja.

Tvoj je zadatak da, nakon što proučiš izložena likovna djela i izložbene tekstove, odgovoriš na ovdje postavljena pitanja. Želimo ti mnogo uspjeha!

VLADAR I NASLJEDNICI, SAVEZNICI I PROTIVNICI, VISOKI VOJNI ČASNICI

1. Nadopuni. Godine 1914. Austro-Ugarskom Monarhijom vladao je car i kralj Franjo Josip I. Njegov nasljednik, nadvojvoda _____, ubijen je zajedno sa suprugom Sofijom u _____. Prijestolonasljednik je postao nadvojvoda Karlo koji je 1916. godine, u jeku rata, zavladao monarhijom kao Karlo I. (IV). Pronađi na izložbi ove skulpture te ispod napiši imena osoba koje prikazuju.

Prvi svjetski rat je započeo 28. srpnja 1914. godine. U sukobe je uvukao 28 država, a vodio se na tri kontinenta: u Europi, Aziji i Africi, kao kopneni, pomorski, podmornički i djelomično zračni rat. Uzroci rata nalaze se u kolonijalnoj i ekspanzionističkoj politici pojedinih država, koje su se još krajem 19. stoljeća svrstale u dva suprotstavljena političko-ekonomski saveza: Antanta i Centralne sile. Neposredni povod ratu bio je atentat na austro-ugarskog prijestolonasljednika, nadvojvodu Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju u Sarajevu 28. lipnja 1914., koji je izvršio Gavrilo Princip.

Posljedice rata bile su, između ostalih, i više od 40 milijuna žrtava, te se smatra prvim ratom globalnih, svjetskih razmjera. Zato je prvotno nazivan **Veliki rat** ili **Rat koji će okončati sve ratove**, ali nažalost nije!

_____

_____

2. Kako se zvala supruga cara i kralja Karla I. (IV.)? Zaokruži slovo ispred točnog odgovora.

- a) Sofija
b) Zita

V Slike
VELIKOG
RATA

3. Jedna od ove dvije slike nosi ime 'Veliko doba / Viribus unitis'. Označi ju znakom X.

4. Izbaci uljeza. Pronađi na izložbi ove vladare, napiši njihova imena i države kojima su vladali te zaokruži slovo ispred onog koji nije u savezu Centralnih sila.

- a) _____, _____
b) _____, _____

a

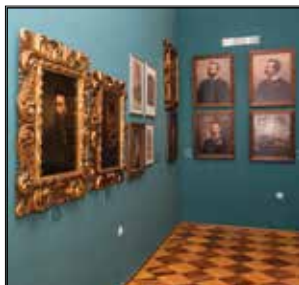
b

5. Svetozar Boroević (Borojević) od Bojne je zbog brojnih uspjeha u obrambenom ratovanju za vrijeme Prvog svjetskog rata dobio čin feldmaršala. Uz Boroevićev portret, na izložbi se nalazi i djelo Otona Ivekovića - grafika koja prikazuje Boroevićevo zapovjedništvo na jednoj rijeci - kojoj i gdje?

_____, _____

ČASNICI I VOJNICI

6. Poslije rata, tijekom 1919. godine u Muzej su iz raznih vojnih postrojbi i Kadetske škole u Kamenici predana brojna likovna djela. Pronađi na izložbi sljedeća likovna djela koja prikazuju austro-ugarske časnike i napiši iz kojih pukovnija dolaze.

.....
 .....
 .....

7. U Prvom svjetskom ratu psi su se većinom koristili kao čuvari, zatim za vuču dvokolica i prenošenje manjih tereta ili poruka, koristili su se čak i za vuču topova te u sanitetskim jedinicama (u rovovima su tražili ranjenike i glasnim lavežom upozoravali na njih). Pokazali su se kao vrlo dobra vučna snaga na snijegu i na neravnu terenu.

Napiši bar još dvije vrste životinja koje su se koristile u Prvom svjetskom ratu i kako.

.....
 .....

V SUKE
ELIKOG
RATA

8. Na izložbi pronadi i prouči niže prikazane izložene predmete te svakom od njih pridruži odgovarajući naziv.

- a) Upute za pakiranje opreme vojnika
 b) Karte za tarok
 c) Zidna tabla s odorama austro-ugarske vojske

9. Pronađi ovu grafiku, prouči ju i pomoću nje nadopuni sljedeću rečenicu: 'Višemjesečni boravak u ..... uz stalni strah od snajpera i granatiranja donosio je

mnogobrojne neugodnosti kao što su blato, hladnoća i loši higijenski uvjeti, a pogodovali su razvoju raznih ..... (rovovsko stopalo i rovovska groznica).

10. Jedna od pozitivnih i dalekosežnih tekovina rata bila je emancipacija (osamostaljenje) žena. Ratne prilike odvojile su žene od njihove tradicionalne uloge majke i kućanice, te upravo one postaju glavna radna snaga zaraćenih zemalja. Jedna takva žena prikazana je na izložbi. Koja?

.....

Prvi svjetski rat donosi nov i suvremen način ratovanja. Ratna tehnologija razvijala se mnogo brže nego strategija i taktika ratovanja, koja je još uvijek počivala na starom načinu vođenja ratova (strategiji borbe prsa o prsa pomoću bajuneta). Proizvodnja novog ubojitog oružja dovela je do dugotrajnog pozicijskog ratovanja, u kojem su se obje strane ukopavale u rovove, zaštićene gusto isprepletenim redovima bodljivih žica. To je bio rat s najmanje osvojenih područja, jer se sukob odvijao na uskoj liniji ničije zemlje između dvaju neprijateljskih rovova. Zanimljivo je da se u posebnim prilikama, kao u vrijeme blagdana ili prilikom sakupljanja mrtvih tijela, poštivalo prekid vatre.

RATNA PROPAGANDA

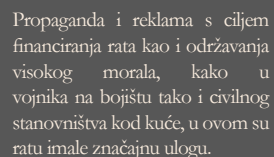

11. Nadopuni. U Muzeju se čuva prvi, nekompletni, svezak mape 'Slike s bojišnice na Soli' u kojem je bilo planirano izdavanje 50 reprodukcija akvarela austrijskog slikara i grafičara ..... Godine 1915. bio je ratni slikar u ..... vojsci na .....

12. Potraži na izložbi ove prizore i prouči ih te napiši mjesta koja su na njima prikazana.

13. Palim vojnicima koje vojske je posvećen ovaj spomen list?

Propaganda i reklama s ciljem financiranja rata kao i održavanja visokog morala, kako u vojnika na bojištu tako i civilnog stanovništva kod kuće, u ovom su ratu imale značajnu ulogu.

Mnoge dnevne novine, među njima i *Ilustrovani list*, svakodnevno su javnost obavještavale o odabranim događajima na bojištu.

Propagandne grafičke listove s prikazima postrojbi u različitim borbama na različitim bojišnicama, portretima zapovjedajućih časnika i vladara u Austro-Ugarskoj izdavao je Odjel ratnog izvještavanja (*Kriegspressequartier*).

Jedan od osnovnih zadataka Odjela bilo je utjecanje na tisak, kako domaći tako i strani, na svim područjima od vojnog interesa. Unutar Odjela osnovane su Umjetnička grupa (*Kunstgruppe*) i Foto grupa (*Photogruppe*).

Razmisli, koriste li i danas zaraćene strane svijeta ratnu propagandu.

14. Sljedećim uzrečicama pridruži ilustraciju na kojoj se nalazi ono što je opisano u uzrečici.

- a) *'Lupaš kao Maksim po diviziji'* uzrečica je koja je nastala na temelju ubojitog djelovanja tog oružja. Jedna strojnica imala je vatrenu moć od 100 strijelaca.
- b) *'Bez ruma nema šturma (juriša)'* uzrečica je koja se pripisuje hrvatskim vojnicima u austro-ugarskim postrojbama. Naši su vojnici na bojištima Prvog svjetskog rata vrlo brzo naučili da nakon podjele 'službenog' ruma slijedi bitka ili juriš na neprijatelja. Rum su nazivali 'zemljotres', a čaj s rumom 'politika'. Alkohol je otupljivao strah od smrti i ranjavanja te ublažavao ratnu traumu - lakše se ginulo zamagljene glave.

15. Na izložbi pronađi grafiku Petra Šaina *Napad jurišnog odjeljenja*, na kojoj se treći vojnik s lijeva priprema baciti jedan predmet. Što misliš koji je to predmet?

16. Pažljivo poslušaj vodiča, a zatim nadopuni sljedeći tekst.

Vojnik se nalazi u njemačkoj ..... tipa U-VI. Austro-ugarska ..... također je posjedovala jednu .....

ovog tipa, sagrađenu 1911. i potopljenu 1916. godine. Ona je prema ratnim izvješćima u ljeto 1915. godine pod zapovjedništvom .....

..... u ..... moru potopila ..... krstariću 'Léon Gambetta'.

Prvi svjetski rat je po mnogo čemu bitan događaj, tj. prekretnica, pa i u teoriji i praksi propagande predstavlja početnu točku. Gotovo istom žestinom kao i sukob na frontovima, tijekom Prvog svjetskog rata vođen je propagandni 'rat'.

Jačanje nacionalnih osjećaja, demonizacija neprijatelja, podsticanje morala vojnika i civila po cijenu stalnog 'ispiranja mozga'; propaganda, praćena cenzurom, doživjela je ogroman razvoj tijekom Prvog svjetskog rata i postala istinsko strateško oružje. Novinari, pisci i intelektualci, ilustratori, kao i fotografi s fronta, postaju ratno oružje.

HRVATSKI RATNI UMJETNICI U ZBIRCI MUZEJA

17. Pronađi na izložbi sljedeća likovna djela te navedi njihove nazive i imena autora.

Kulturni život odvijao se u znaku rata. Mnoge izložbe ratne tematike bile su humanitarnog karaktera. Umjetnici su se aktivno uključivali u rat, te su kao ratni slikari na platno prenosili zbivanja sa bojišta. Svaka je izložba bila popraćena plakatom i katalogom. Djelovanje umjetnika bilo je usko povezano s djelovanjem *Propagandagruppe* (Propagandne grupe) koja je organizirala prodajne izložbe u Berlinu, Beču, Budimpešti, Zagrebu ...

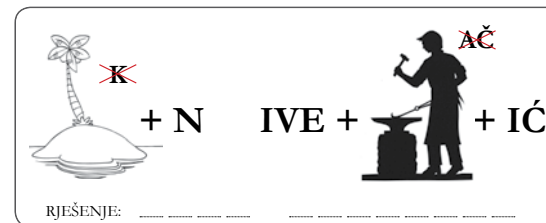
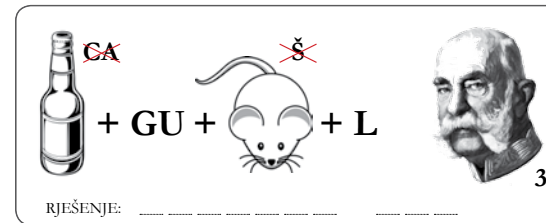
U Zbirci Muzeja čuvaju se djela hrvatskih ratnih umjetnika Otona Ivekovića, Roberta Frangeša Mihanovića, Slavka Tomerlina, Anđelka Kaurića i Oskara Artura Alexandera, članova *Kunstgruppe*. Bogumil Car, iako službeno nije bio ratni slikar, služeći na Sočanskom ratištu bilježio je svoje dojmove o ratu izuzetno vrijednim djelima među kojima su i odlične karikature.

18. Među hrvatskim ratnim umjetnicima predstavjenim na ovoj izložbi nalaze se djela jednog poznatog kipara. Kojeg?

Ovdje predstavljeni reljef tog kipara bio je izložen 1916. godine u Zagrebu na 'Umjetničkoj izložbi c. i kr. konaka ratne štampe' i u Osijeku iste godine na 'Izložbi hrvatskih umjetnika'. Napiši naziv tog reljefa.

19. Riješi ove rebuse (zagonetke u kojima se tekst koji treba odgonetati krije u kombinacijama slika, slova, brojeva i drugih znakova i simbola) i dobit ćeš imena tri umjetnika čija su djela prezentirana na ovoj izložbi.

Odjelu ratnog izvještavanja bili su dodijeljeni ratni slikari, kipari i fotografi, djelomično mobilizirani, a djelomično pristigli kao dobrovoljci. Službujući u *Kunstgruppe* umjetnik je određeno vrijeme, najčešće dva mjeseca, radio na frontu, a potom bi za izvođenje većih djela dobio radni odmor u pozadini, tj. kod kuće. Svi su umjetnici bili obvezni djela predavati vojnim vlastima, i to za svaki tjedan proveden na ratištu po jednu skicu namijenjenu izlaganju, a za svaki mjesec rada kod kuće po jednu sliku. Crteži i slike morali su biti jasno označeni kako bi se moglo ustanoviti na koje se ratište odnose.

20. Nadopuni. Autor ove slike je _____.

Školovanje je započeo kod _____.

_____ slikara povijesnih prizora. Na njoj je prikazan prijelaz _____ domobranske pješačke pukovnije preko _____ kod _____.

21. Likovna djela izložena u zadnjoj izložbenoj prostoriji rad su istog umjetnika. Kojeg?

O Prvom svjetskom ratu svoje dojmove donosi književnik Miroslav Krleža koji je i sam bio sudionik rata. Njegove ratne novele, poput 'Baraka pet be' i 'Bitka kod Bistrice Lesne', sabrane u zbirci 'Hrvatski bog Mars', govore o stradanjima hrvatskih domobrana i strahotama besmislenog rata.

Upravo u vrijeme Prvog svjetskog rata u nekadašnjem kinu Zagreb bio je 1917. godine prikazan prvi hrvatski igrani film, komedija 'Brko u Zagrebu'. Film je izgubljen, a ostali su sačuvani samo snimci nekih prizora iz filma. Po ovom filmu ime je dobila nagrada hrvatskog festivala nijemog filma - *Pastil*.

Ukoliko želiš saznati više o Velikom ratu svakodnevno možeš čitati ratni dnevnik Stjepana Kolanđera na mrežnoj stranici 'Bez ruma nema šturma!' (www.bez-romanemasturma.hismus.hr).

22. Izbaci uljeza. Dolje je predstavljeno pet likovnih djela. Četiri pripadaju umjetniku čije ime ćeš saznati ako točno odgovoriš na 21. pitanje, a jedno je 'uljez'. Svih pet pronađi na izložbi, napiši njihove nazive i zaokruži slovo ispred 'uljeza'.

a)

b)

c)

d)

e)

23. Nadopuni. Najuspješniji austro-ugarski mornarički ratni pilot je _____, poznat pod nadimkom *Tršćanski orao*. Na izložbi se nalaze _____ njegova portreta umjetnika _____.

Jedan od najpoznatijih pilota u Prvom svjetskom ratu, ne samo njemačkog zrakoplovstva, već uopće, je Manfred von Richthofen ili *Crveni barun*. Imao je najveći broj pobjeda u zračnim bitkama koje je tijekom Velikog rata postigao jedan pilot (80). Nadimak 'Crveni' dobio je u vrijeme dok je letio potpuno crveno obojanim avionom Albatros D.III, a 'barun' potječe od poslijeratne monografije. Tijekom rata, njemački protivnici su ga zvali *Le Diable Rouge*, što bi značilo *Crveni vrag*. Poginuo je 1918. godine leteći avionom Fokker Dr.I iznad Francuske.

24. Dobro prouči ove ilustracije. Lijeva je detalj s izvornog prikaza Bogumila Cara *Rasprsnuće topa iz 1916.* godine, a desna je izmijenjena u 7 pojediniosti. Pronađi razlike i označi ih na desnom prikazu.

25. Kako se zvala nova državna zajednica nastala nakon rata, a u kojoj se našla Hrvatska i kojoj je na čelu bila srpska dinastija Karađorđević?

Prvi svjetski rat službeno je završio u 11 sati 11. studenoga 1918. godine. Pobjedile su sile Antante, a članice Centralnih sila bile su poražene. Dekret o završetku rata potpisan je toga dana u famoznom željezničkom vagonu u francuskom gradiću Compiègneu. Kada je Hitler porazio Francusku u Drugom svjetskom ratu, iz osвете je tražio da kapitulacija Francuske bude potpisana u istom tom vagonu. Veliki rat je zauvijek promijenio kartu Europe, označivši kraj triju velikih europskih carstava: Austro-Ugarske, Njemačke i Rusije, na čijim su područjima nastale nove države. Jedna od pozitivnih tekovina rata bilo je osnivanje *Lige naroda* 1920. godine. Nažalost, ni ta međunarodna organizacija za očuvanje mira nije uspjela spriječiti novi ratni sukob - Drugi svjetski rat.

NAKLADNIK
Hrvatski povijesni muzej

ZA NAKLADNIKA
Ankica Pandžić

AUTORICE
Ana Filep
Jelena Hotko
Marina Bregovac Pisk

GRAFIČKO I LIKOVNO OBLIKOVANJE
Ana Filep

LEKTURA I KOREKTURA
Maja Mladinov

FOTOGRAFIJE
Ivana Asić

TISAK
Denona d.o.o.

NAKLADA
500

Copyright © Hrvatski povijesni muzej 2014.
Sva prava pridržana.

ISBN 978-953-6046-52-2

RADNA BILJEŽNICA FINANCIRANA JE SREDSTVIMA MINISTARSTVA
KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE I GRADSKOGA UREDA ZA
OBRAZOVANJE, KULTURU I ŠPORT GRADA ZAGREBA